

מונחים בתנועה – גלגולו של מושג הכיתור

ברמה המערכתית

אהד לסלוי¹

2	תקציר המערכת
3	הקדמה
4	משמעות מושג ה"כיתור" ברמה הטקטית והאסטרטגית
5	כיתור לשם נסיגה
6	כיתור לשם הכרעה אסטרטגית
9	כיתור לשם יצירת התנאים לפעולה בעומק מערך האויב
13	כיתור כאמצעי לחץ מדיני
15	כיתור לשם השמדה
17	סיכום

¹ ד"ר אהד לסלוי עובד כחוקר במחלקה להיסטוריה באגף המבצעים. מאמר זה נכתב במסגרת עבודתו כחוקר במרכז דדו.

תקציר המערכת

היעדר שפה משותפת בין הרמה הטקטית והרמה המערכתית-אסטרטגית עלול להביא לתקלות, מה שאכן קרה בקרב בבינת ג'בל במלחמת לבנון השנייה. חלק מהבלבול נבע מגמישות וממפשטות המונחים של הרמה המערכתית-אסטרטגית, שמשמעותם נגזרת מהנסיבות ומההקשר הייחודיים. דוגמה לגמישות הזאת היא אבולוציית המונח "כיתור"; מכיתור צבא רומי ע"י חניבעל, דרך כיתור במלחמות אירופיות מהמאות ה-17, ה-19 וה-20, כיתור הארמייה השלישית המצרית במלחמת יום הכיפורים וגם ניסיונות כיתור של כוחות בלתי-סדירים כמו הווייטקונג. היעדים המדיניים, האילוצים הגיאוגרפיים והיכולות האופרטיביות, דרשו פרשנויות שונות למונח "כיתור". לפרשנויות אלה יש הבדלים מבצעיים כבדי משקל לגבי פרמטרים כמו היקף הכוח הנדרש, מידת ההידוק של הכיתור, תזמונו ועוד.

הקדמה

בסיכום התחקיר על הקרב בבנת ג'ביל במלחמת לבנון השנייה, טען הרמטכ"ל, רא"ל דן חלוץ, שחלק מהכשלים בקרב נבעו מ-'הבעייתיות שהתקיימה בדיאלוג שבין המטכ"ל לפיקוד, סביב הגדרת המונח "כיבוש"². במילים אחרות, חוסר הבהירות לגבי משמעות מושג ה"כיבוש" בדרג המערכתי (המטכ"ל והפיקוד המרחבי) הוביל לבלבול לא רק ברמה המערכתית אלא השפיע לרעה גם על התפקוד ברמה הטקטית. אמירה זאת של הרמטכ"ל מעוררת תמיהה: כיצד נוצר חוסר ההבנה הזה לגבי מושג צבאי כה טהור כמו "כיבוש"? נראה שהתשובה לכך טמונה בטענה של מצביאים וחוקרים, לפיה השפה היא אחד ההבדלים המרכזיים בין הרמה הטקטית לבין הרמה המערכתית והאסטרטגית.³ כפי ששר הביטחון משה יעלון מסביר בספרו "דרך ארוכה קצרה", 'הרמה הטקטית מחייבת שפה שעיקרה פיזית... הרמות האסטרטגיות והאופרטיביות [מערכתיות] מחייבות גם חשיבה מופשטת ועוסקות בתהליכים, במגמות'.⁴ כלומר, בעוד שברמה הטקטית יש מערכת מונחים אחידה וקונקרטיה, הרי שברמה המערכתית והאסטרטגית חלק מהעשייה מתבסס על מערכת מושגים מופשטת. משמעות הדבר שמערכת המושגים הנהוגה בעולם הטקטי ומקובלת בצבאות שונים ולאורך זמן היא עניין קבוע באופן יחסי. לעומת זאת, משמעות המושגים בעולם המערכתי והאסטרטגי (כמו: מהלומה, הכרעה, שחיקה, השמדה, תמרון ושיתוק) היא עניין משתנה. מושגים אלה זוכים לפרשנות מגוונת בקרב צבאות שונים ומשמעותם משתנה בתדירות גבוהה יותר מאשר המושגים המאפיינים את העולם הטקטי.

מהן הסיבות להבדלים אלה בין הדינאמיות של מערכת המושגים המערכתית והאסטרטגית, לבין היציבות היחסית של מערכת המושגים הטקטית? מן הספרות עולה כי ההבדל נעוץ בעובדה שברמה הטקטית האירועים דומים, ובמובנים מסוימים כמעט חוזרים על עצמם

² מצוטט בדו"ח סופי של ועדת וינוגרד, פרק עשירי, עמ' 371 (הדגשת המחבר).

³ ישנן הגדרות רבות למושג "רמה מערכתית", אך בעיני הקצרה והקולעת היא שהרמה המערכתית היא הדרג הפיקודי שבה עוסקים ב-"תרגום המטרות האסטרטגיות של המערכה לשפה הצבאית באמצעות קביעת מטרותיה הטקטיות". Clayton Newell, "What is Operational Art?", Military Review 1990.

⁴ משה יעלון, דרך ארוכה קצרה, (תל אביב: ידיעות ספרים, 2008), עמ' 212. התייחסויות נוספות לנושא ראה/י גם: עמנואל וולד, קללת הכלים השבורים, (תל אביב: הוצאת שוקן, 1987), עמ' 186; עמנואל וולד, הנישוף של מינרובה, (תל אביב: הוצאת ידיעות אחרונות, 1994), עמ' 148-147; דב תמרי, האומה החמושה, (תל אביב: הוצאת מערכות, 2012), עמ' 38.

פעמים רבות, ותכלית הפעולה היא סופית וקבועה מראש ומושפעת ממספר גורמים קבוע. לעומת זאת, ברמה המערכתית והאסטרטגית כל אירוע הינו חד-פעמי בכל מובן, ומתקיימים בו זיקה הדדית ויחסי גומלין מורכבים בין גורמים מוחשיים ולא מוחשיים שאינם ניתנים לחיזוי מראש ושכיווני ההשפעה שלהם אינם רציפים.⁵ יתר על כן, גורם נוסף המסביר את ההבדל בין הרמה המערכתית והאסטרטגית לרמה הטקטית הוא שהמשתנים המעצבים את הרמה המערכתית (כמו: תפיסות צבאיות, התפתחויות טכנולוגיות, מאפיינים גיאואסטרטגיים ותרבות ארגונית) והאסטרטגית הם סובייקטיביים ודינאמיים. כלומר, בשל המאפיינים הייחודיים של תופעות ברמה המערכתית והאסטרטגית, משמעותם משתנה בהתאם להתפתחויות הנתונות ולנסיבות המסוימות בזמן המסוים, היוצרים יחדיו את מה שאנו מכנים בתור "ההקשר הייחודי". המאמר מבקש להמחיש טיעון זה באמצעות בחינת המשמעויות השונות שניתנו למושג "כיתור" ברמה המערכתית בצבאות שונים ובתקופות שונות. המחקר מתאר טיפולוגיה של ההגיונות השונים של המושג ומדגים את האופן שבו גורמים כמו שינויים טכנולוגיים, תפיסות צבאיות, מציאות גיאואסטרטגית ותרבות ארגונית, השפיעו על משמעות המושג לאורך ההיסטוריה. ההבדלים בפרשנות שניתנה לרעיון הכיתור מלמדת שהעוסקים בפיתוח ידע ברמה המערכתית נדרשים לקיים בירור רציף ומתמשך לגבי המונחים שבהם הם עושים שימוש לשם אחדות השפה ותיאום תפיסות.

משמעות מושג ה"כיתור" ברמה הטקטית והאסטרטגית

תכלית הכיתור ברמה הטקטית היא לרוב לצורך השמדה (destruction) במובן הצר של המילה.⁶ הכיתור יוצר את התנאים האידיאליים להשמדת כוח היריב, ריתוק הכוח למקומו תוך מניעת האפשרות לסגת או לקבל תגבורת ותקיפתו מכל עבריו.⁷ ברמה הטקטית, הרעיון של "כיתור" כדרך התחבולנית להכרעת האויב זכה לתהילת עולם בזכות ניצחון חניבעל על הצבא הרומי בקרב קנא (216 לפנה"ס), בו הצליח צבא קרתגו הקטן יחסית לכתר ולהשמיד את הכוח הרומי הגדול. מאז זכה הכיתור למעמד של רעיון מבצעי אידיאלי בעשייה הצבאית, ובכל הדורות מצביאים שאפו לחקות את המהלך של חניבעל.

בניגוד לעולם הטקטי שבו ההשמדה הפיסית מהווה את תכלית הכיתור, בעולם האסטרטגי-מדיני למושג הכיתור אין בהכרח קונוטציה צבאית. כך לדוגמא, השלטון הקומוניסטי בברית-המועצות עשה שימוש נרחב בעשורים הראשונים לקיומו במושג "הכיתור הקפיטליסטי" (capitalist encirclement). במושג זה ביקשו הסובייטים לתאר את האיום הלא צבאי מצד המדינות הקפיטליסטיות שנקטו במדיניות שנועדה לבודד את ברה"מ דיפלומטית וכלכלית, על מנת לסכל את התבססות השלטון הקומוניסטי ולפגוע בהתפתחות הכלכלה הסובייטית. באופן דומה, נעשה שימוש במושג הכיתור בהקשר של המדיניות הדיפלומטית והכלכלית של סין ביחס להודו בעשור האחרון.⁸

⁵ ראה: עמנואל וולד, הינשוף של מינרווה, עמ' 147-148.

⁶ פגיעה פיזית וגרימת נזק לכוח או למטרה בשיעור המבטל את כושר פעולתם לחלוטין.

⁷ "הקפת שטח שבידי האויב מכל עבריו בלפיתה (חד זרועית או כפולה) כדי לשלוט על נתיבי הגישה ועל קווי התחזוקה, וכדי למנוע ממנו לחלץ את כוחותיו או לתגברם" (מילון מונחי צה"ל). ראוי להבחין בין המושגים לפיתה/איגוף המתארים את צורת התנועה של התמרון לעומת המושגים כיתור/ביתור/מצור המתארים את התוצאה של מהלכי התמרון.

⁸ "China, India performs dangerous new dance of encircle, counter-encircle", The Washington Post, 27/11/2011.

לעומת זאת, ברמה המערכתית יש למונח הכיתור היבטים צבאיים ומדיניים. הכיתור הוא אחד האמצעים למימוש היעדים המדיניים אך הוא גם ההיגיון המקשר בין קשת הפעולות הטקטיות. לכן, יש למושג הכיתור משמעויות שונות ולא ניתן להצביע על הגדרה אחת ברורה.⁹ למרות שהרעיון של כיתור לשם השמדה הוא הדומיננטי בחשיבה ובעשייה הצבאית כיום, ישנם הגיונות אחרים לרעיון הכיתור. נבחן כעת מספר דוגמאות למשמעויות השונות של מושג הכיתור ברמה המערכתית. יש לציין שעל אף הגישה ההיסטורית, אין המחקר טוען שניתן לזהות קו לינארי באופן התפתחות משמעות המונח. אדרבא, ההיסטוריה מלמדת שחלק מהמשמעויות נותרו רלבנטיות גם בתקופות מאוחרות, לצד משמעויות חדשות שנוצרו על רקע התפתחויות ושינויים בטבע ובמאפייני המלחמה. כמו כן, יש להסתייג ולומר כי המחקר הנוכחי מציג טיפולוגיה חלקית של הגיונות המושג, וכי מתוך ההיסטוריה ודמיונו הפורה של הקורא ניתן לגזור משמעויות נוספות חדשות וישנות לרעיון הכיתור.

כיתור לשם נסיגה

היגיון כיתור לצורך כפיית נסיגה של היריב צמח על רקע השינויים הבולטים במאפייני הלחימה במהלך המאה ה-17, אשר בישרה, בין השאר, את השימוש ההולך וגובר ברובים ובתותחים. הפעלתם של אמצעים אלה דרשה משאבים חדשים (אבק שריפה ופגזים) שלא נמצאו בהכרח באזור של שדה הקרב, והיה צורך לנייד אותם ממרחקים. אולם, בהיעדר רשת תחבורה אמינה ומהירה באירופה, שיטת התובלה נסמכה על מערכת אספקה המבוססת על מערך שיירות ואגירת מצבורים בסמוך לכוחות.¹⁰ על רקע נסיבות אלה התפתח מושג "קו המבצעים" (בלשון זמננו: ציר לוגיסטי/אספקה), אשר ביטא את הצורך בקשר גיאוגרפי בין מקורות האספקה המרוחקים לבין הכוחות הלוחמים. מאפיין נוסף של אותה תקופה הוא עליית קרנה של המלחמה המוגבלת. בהשוואה למלחמות הדת הגדולות והאבסולוטיות שהתרחשו באירופה מהמאה ה-16 ועד לאמצע המאה ה-17, המלחמות היבשתיות שהתנהלו במחצית השנייה של המאה ה-17 היו מלחמות מוגבלות. בהיעדר מחלוקות אידיאולוגיות עמוקות בין בתי המלוכה ובשל ההכרה ההדדית בסטאטוס-קוו הטריטוריאלי שהתקבע באירופה, היעדים האסטרטגיים היו מוגבלים בהיקפם. יתר על כן, כיוון שהצבאות היו צבאות שכירים, קטנים ויקרים לאחזקה, בתי המלוכה נטו לעשות שימוש זהיר בכוח. הדבר התבטא בעיקר במגמה רווחת באותה תקופה להימנע מקרבות השמדה.¹¹ תחת נסיבות אלו, נדרשו המצביאים לפתח רעיון מבצעי שמחד גיסא יוביל לניצחון, ומאידך גיסא לא יסכן את אחד הצבאות בהשמדה.

⁹ לדוגמא, התו"ל של צבא ארה"ב מתייחס למושג "מבצע כיתור" באופן כללי יותר תוך אמירה לגבי ההישג הנדרש, "מבצע כיתור נועד לשלול את חופש התמרון מכוח היריב בגלל שהכוח האחר מסוגל לבודד אותו ע"י שליטה על כל ערוצי התקשורת הקרקעיים ונתיבי הנסיגה" (Department of Army, FM) (3-90-2, Ch. 6, March 2013). נראה כי השימוש במונח "חופש תמרון" נובע מההבנה שלא ניתן למנוע לחלוטין את נסיגת הכוחות המכותרים, אלא לשלול מהם את היכולת לסגת באופן מסודר ומאורגן ולהשפיע על שדה הקרב.

¹⁰ מרטין ון-קרפלד, מלחמה ותחזוקה: הלוגיסטיקה מוואלנשטין עד פטון, (תל אביב: הוצאת מערכות, 1983).

¹¹ R. R. Palmer, "Fredrick the Great, Guibert, Bülow: From Dynastic to National War," in *Makers of Modern Strategy: From Machiavelli to the Nuclear Age* (Peter Paret ed.), (New Jersey: Princeton University Press, 1986), pp.91-119.

אילוצים אלה השפיעו על הרעיון המבצעי של כל צבא. הרעיון המבצעי הושתת על קיצור קו המבצעים בכדי לשפר את יכולת ההגנה עליו, במקביל לתכנון התקפי שנועד לאיים על קו המבצעים של היריב. במילים אחרות, תכלית הפעלת הכוח הצבאי נועדה לאיים על מקורות האספקה של האויב, מתוך הבנה שהדבר יגרום לו לסגת מנקודות מפתח ויצור מציאות חדשה שתאפשר לנהל משא ומתן דיפלומטי מתוך עמדת יתרון.¹²

מסיבה זאת המלחמות באותה התקופה היו אמנם ארוכות, אך לא אינטנסיביות. תנועת הכוחות הייתה על בסיס מערכת המבצרים, קווי האספקה, המחסנים ונקודות מפתח, ולא הייתה כוונה דווקא להשמיד את כוחות האויב.¹³ תחת היגיון מבצעי זה, הכיתור ביטא רעיון של איום על קו המבצעים של האויב מתוך כוונה לגרום לו לסגת מעמדותיו. כפי שז'ומיני התבטא ביחס לחזית הצרפתית, 'אם נסקור למשל, את זירת המלחמה הצרפתית בבלגיה, נבין מייד שהצד השולט בקו המאז (Meuse) הוא השולט בארץ כולה; היריב, לאחר שנאגף וכותר בין המאז לבין הים, לא יטה לפתוח במערכה מתוך עמדה מקבילה לחוף הים מחשש להסתכן בתבוסה מוחצת'.¹⁴

לסיכום, בשל חוסר הנכונות של השליטים לסכן את עוצמתם הצבאית, די היה ביצירת מצב של איום בהשמדה על מנת לקבוע את גורלה של המערכה. אחת הדרכים ליצור מצב כזה הוא באמצעות כיתור כוח היריב שבא לידי ביטוי אופרטיבי בהזזת הכוחות כך שיאיימו על נקודות השולטות על נתיבי ההספקה המרכזיים של היריב. בשל הגודל הקטן יחסית של הצבאות לא נדרשה "לפיתה" או "הבקעה" לשם מימוש הרעיון.

כיתור לשם הכרעה אסטרטגית

כשם שברמה הטקטית הכיתור משמש טכניקה לניצחון בקרב, כך קיימת גם תפיסה המפרשת את מושג הכיתור כמכשיר מבצעי להכרעה אסטרטגית של היריב. זהו הדיון במושג במישור המערכתי. כלומר, כיתור עיקר הכוח הצבאי המייצר תנאים להבסת היריב וכפיית הסדר מדיני. למרות שההיגיון של כיתור לשם הכרעה אסטרטגית נשאר קבוע, צורתו המבצעית השתנתה מאז המלחמות הנפוליאוניות ועד לשדות הקטל של מלחמת העולם השנייה. בחלק זה של המאמר נבחן שתי דוגמאות: צבא נפוליאון והצבא הגרמני בחזית המערבית בשתי מלחמות העולם.

נוסף על השינויים הדרמטיים והסדר הפוליטי-חברתי החדש שיצרה המהפכה הצרפתית באירופה ומעבר לה, היא שינתה סדרי עולם גם בתחום הצבאי. ראשית, בניגוד לאופי המלחמות המוגבלות של המאה ה-17, המלחמות "החדשות" שהתרחשו בעקבות המהפכה חזרו להיות נרחבות ואכזריות, כשעל כף המאזניים עמד עתידה של אירופה וצביונה הפוליטי. שנית, במלחמות שלאחר המהפכה הופיע "צבא ההמון" (Grande Armée). אם עד למהפכה הצרפתית היקף הצבאות היה בסדר גודל של כמה עשרות אלפי חיילים בלבד, הרי שלאחר

¹² כך לדוגמה, ההוגה הצבאי בן התקופה היינריך פון בולוב (Heinrich von Bülow), "במלחמה התקפית נגרום לאויב לסגת במהירות רבה יותר אם נפעל נגד מקורות מחייתו, ועל כן, כפי שכבר נאמר, נגד אגפיו [המערכתיים] מאשר בהדיפתו מעמדותיו... די בעצם ההתקרבות לצירי המבצעים של האויב" [תורגם ע"י עדו הכט, ההבקעה המערכתית בחשיבה הצבאית הגרמנית 1870-1945, (תל אביב: הוצאת מערכות, 1999), עמ' 31-32].

¹³ יהודה וולך, תורות צבאיות: התפתחותן במאות ה-19 וה-20, (תל אביב: הוצאת מערכות, 1980), עמ' 19.

המהפכה הצרפתית הצבאות גדלו להיקפים של מאות אלפי חיילים.¹⁵ ההשלכות של המעבר מצבא שכיר וקטן לצבא המונים היו רבות ומגוונות, אך לצורך ענייננו נתמקד רק בכמה היבטים רלבנטיים לנושא המאמר.

שאיפותיו המדיניות של נפוליאון היו מרחיקות לכת, והוא לא יכול היה לממשן דרך מו"מ מדיני אלא רק בכוח הזרוע דרך הכנעת הצד השני וכפיית הסדר מדיני. לכן, תפיסת נפוליאון את המלחמה חרגה מהמקובל באותה תקופה, והוא העמיד את השמדת צבא האויב כמטרה העיקרית של המלחמה.¹⁶ כלומר, העיקרון המסדר ברמה המערכתית היה השמדת חלק משמעותי מצבא האויב לשם כפיית הסדר מדיני על היריב. אך בפני נפוליאון עמדו שלושה אתגרים מבצעיים: ראשית, הוא התמודד עם צבאות המתורגלים היטב בהתחמקות מקרבות השמדה. שנית, יריביו של נפוליאון היו צבאות ענק שנהנו מיתרון מספרי כיוון שהיו מאוגדים בקואליציה של צבאות (בריטניה, פרוסיה, אוסטריה ורוסיה). שלישית, הודות לפיתוחים טכנולוגיים בכלי הנשק, לצד המגן היה יתרון על פני המתקיף, וקרב ההבקעה הפך לקשה יותר. לפיכך שלושת האתגרים האלה חייבו את נפוליאון למצוא דרך פעולה שתאפשר לצבאו להילחם בנפרד בכל אחד מצבאות הקואליציה, לכפות על צבא היריב קרב השמדה בעודו נמצא בעמדת נחיתות ולהימנע ככל האפשר מהצורך בקרב הבקעה. בעיני נפוליאון, הכיתור ענה על שלוש הדרישות האלה. הכיתור הוביל לחסימת דרכי הנסיגה של היריב ולחסימת ערוצי התקשורת שלו עם כוחות הקואליציה, ובכך כפה למעשה קרב השמדה על האויב בתנאים אופטימאליים עבור הצבא הצרפתי.¹⁷ נפוליאון מימש את הרעיון עשרות פעמים באמצעות שתי טכניקות: "תמרון לעומק" ו"תמרון על העמדה המרכזית".¹⁸ הטכניקה של "תמרון לעומק" היא כיתור כל צבא האויב באמצעות לפיתה והימנעות מקרב הבקעה, ואחר כך מימוש קרב ההשמדה במקרה הצורך.¹⁹ הטכניקה של "תמרון על העמדה המרכזית" (שהיא למעשה ביטוי מוקדם של רעיון הביתור) נועדה למצבים בהם קו החזית נפרס על קילומטרים רבים ולא ניתן היה לכתר את כל כוח האויב במהלך אחד. במקרים אלה, הבקיע נפוליאון את קו החזית ולמעשה ביתר אותה לחלקים, כיתר והשמיד את הכוח העיקרי ורק לאחר מכן הפנה את המאמץ העיקרי להשמדת שאר יחידות האויב.²⁰

כמאה שנים מאוחר יותר, נדרשו המצביאים הגרמניים להתאים את רעיון הכיתור של נפוליאון למציאות החדשה שנוצרה באירופה. הפרשנות שניתנה למושג לא הייתה שונה מהותית, אך היא הושפעה מהמציאות הגיאוגרפית-אסטרטגית אליה נקלעה גרמניה באותן שנים, מהשינויים

¹⁵ לשם המחשה, אם בתקופת פרידריך השני רק בתריסר קרבות סך הכוחות הלוחמים עבר את רף המאה אלף, הרי שבמהלך מלחמות נפוליאון בשלושים ושבעה מקרים נלחמו משני עברי המתרס כמות כזו של חיילים.

¹⁶ Peter Paret, "Napoleon and the Revolution in War," in *Makers of Modern Strategy: From Machiavelli to the Nuclear Age* (Peter Paret ed.), (New Jersey: Princeton University Press, 1986), p. 131.

¹⁷ אנטואן אנרי ז'ומיני (Antoine-Henri de Jomini), "אמנות המלחמה איננה עניין של מרצית תחרות על קווי התקשורת של אויבנו, אלא תפיסתם ובצעידה בהם במטרה לכפות עליו קרב". עזר גת, מקורות המחשבה הצבאית המודרנית, (תל אביב: הוצאת מערכות, 2000), עמ' 98.

¹⁸ כיוון שנפוליאון מיעט בכתיבה, ההבנה של הרעיונות מאחורי פעולותיו מתבססת בעיקר על חוקרים שניתחו את קרבות נפוליאון ובעיקר על כתיבתו הענפה של Hubert Camor בנושא.

¹⁹ הדוגמא המובהקת לתמרון לעומק הוא הקרב באולם (Ulm - 1805).

²⁰ "ככלל, מוטב לכוון את קו המבצעים לאחד האגפים, שממנו נוכל כרצוננו להגיע לעורפו של קו ההגנה של האויב. הכוונתו למרכז תהיה רצויה ביותר רק אם קו האויב ארוך מאוד, ובין הכוחות השונים המופקדים על הגנתו מפרידים מרווחים גדולים" (עזר גת, מקורות המחשבה הצבאית, עמ' 99). הדוגמא המובהקת לתמרון על העמדה המרכזית הוא הקרב במונטנוטה (Montenotte - 1796)

הטכנולוגיים שחלו בסוף המאה ה-19 וממרכזיות מושג ההשמדה בתפיסה הצבאית הגרמנית.²¹

ראשית, הצבא הגרמני נדרש להתאים את עצמו למציאות הגיאואסטרטגית החדשה שהתפתחה כתוצאה מאיחוד הנסיכויות הגרמניות עם פרוסיה והפיכתה של גרמניה למעצמה המובילה באירופה. במציאות הגיאואסטרטגית שנוצרה בסוף המאה ה-19, גרמניה הייתה נתונה תחת איום של מלחמה בו-זמנית בשתי חזיתות (רוסיה ממזרח וצרפת ממערב). משמעות הדבר הייתה שבניגוד למלחמת צרפת-פרוסיה ב-1870, במלחמה העתידית באירופה, גרמניה תהיה נתונה בחזיתות מספריות.²² פתרון אפשרי לבעיה זו היה פעולה במישור הדיפלומטי (הסכם מדיני לנטרול האיום מאחת החזיתות). אך הקיסר העדיף את החלופה במישור הצבאי, פיתוח תפיסה ויכולת שתאפשר הכרעה מהירה בחזית אחת תוך מגננה בחזית השנייה.

שנית, בשל השינויים שחלו במאפייני הלחימה במאה ה-19 נבצר מהצבא הגרמני לחקות את מעשיו של נפוליאון והוא נדרש להתאים את תפיסתו למציאות המבצעית החדשה. הצבאות נהיו גדולים אף יותר. המהפכה התעשייתית, שפירותיה הבשילו במאה ה-19, הביאה להטמעת טכנולוגיות חדשות בעולם הצבאי ששינו את מאפייני הלחימה. פיתוח מנוע הקיטור והתפשטות רשת מסילות הברזל אפשרו נידוד מהיר של הכוחות מהעורף לחזית ובין החזיתות, ואילו המצאת הטלגרף חיזקה את יכולת השליטה של המצביא. בזכות טכנולוגיות אלה ניתן היה להציב כוחות עתודה במרחק מהחזית ולהניע אותם במהירות לאזורים בהם האויב הטיל את המאמץ הראשי. קפיצת מדרגה הייתה גם ביעילות כלי הנשק: תותחי שדה המסוגלים לירות פגזים נפצים יעילים לטווח של מספר קילומטרים, מקלעים היורים בקצב אש מהיר ורובים נטעני מכנס. החזית עצמה התארכה והתעמקה בהיבט הגיאוגרפי. אם במלחמות נפוליאון חלקו הארי של הצבא היה מרוכז במרחב גיאוגרפי מצומצם ולכן ניתן היה להשמיד אותו בקרב אחד, הרי שבמהלך המאה ה-19 הכוחות גדלו יותר והתפרסו לאורך של מאות קילומטרים ולעומק של עשרות קילומטרים. בשל שיפור כוח האש, אמצעי התחבורה, התקשורת והגידול הנוסף שחל בהיקף הצבאות התחזק משמעותית יתרון המגן על פני המתקיף, הצבאות התקשו לבצע תמרון הכרעתי מהיר שיכתיר את מרבית צבא היריב ויכפה עליו קרב השמדה, ולמעשה הגיעו למצב של מבוי סתום (כפי שהודגם בשדות הקטל של החזית המערבית במלחמת העולם הראשונה). צמרת הצבא הגרמני הייתה ערה לשינויים אלה כפי שהרמטכ"ל הגרמני אלפרד שליפן (Alfred Schlieffen) הסביר: 'זה כבר בלתי אפשרי, כפי שהיה במאה ה-18, להעמיד את שני הצבאות בשני קוים, אחד כנגד השני, ולבצע חילופי אש ממרחק לא רב. כיום, תוך דקות ספורות, שני הצבאות ייעלמו מן העולם... זה גם בלתי אפשרי להסתער על האויב בטורים נפוליאוניים... הם ירוסקו על-ידי גיהנום של פגזי שרפנל'.²³

שלישית, מתוך פרשנות (מעוותת) לכתביו של קלאוזוביץ, בצבא הגרמני הודגש רעיון ההשמדה (vernichtung) במובן הצר של המילה, בתור המהות הבסיסית של המערכה הצבאית.²⁴ 'הנצחון בהכרעת הנשק הוא הרגע החשוב במלחמה. הניצחון בלבד שובר את רצון

²¹ "התקדמות הטכנולוגיה, התקשורת המשופרת, הנשק החדש, בקצרה התנאים שהשתנו כליל, מעוררים את הרושם כי באמצעים שמכוחם הושג הניצחון בעבר, ואפילו הכללים שניסחו גדולי המצביאים, אין להם עוד תוקף בימינו". עזר גת, מקורות המחשבה הצבאית, עמ' 257.

²² Robert Foley, "Preparing the German Army for the First World War: The Operational Ideas of Alfred von Schlieffen and Helmuth von Moltke the Younger," War & Society, Vol. 22 No. 2: pp. 1-25.

²³ Schlieffen, "War Today" in Military Writing p. 195.

²⁴ Jehuda L. Wallach, The Dogma of the Battle of Annihilation: The Theories of Clausewitz and Schlieffen and Their Impact on the German Conduct of Two World Wars, (Westport, CT: Greenwood, 1986).

האויב ומכריחו להיכנע לרצוננו. לא כיבוש טריטוריאלי מסוים או השתלטות על מבצר יביאו את ההכרעה, כי אם השמדת הכוח הלוחם של האויב. על כן, השמדתו היא היעד האופרטיבי העליון.²⁵

משמעות שינויים אלה הייתה שהצבא הגרמני נדרש לפתח רעיון מערכתי לחזית המערבית שיביא להכרעתה המהירה של צרפת, למרות הנחיתות המספרית של הצבא הגרמני. באמצעות תהליך למידה מתמשך שכלל, בין השאר, סימולציות ומשחקי מלחמה, תרגילי רכיבה ולימוד ההיסטוריה, פיתחה צמרת הצבא הגרמני רעיון מערכתי של כיתור, רעיון אשר ענה על מערכת האילוצים המדיניים והצבאיים.²⁶ ביטוי לכך נתן הרמטכ"ל הגרמני אלפרד פון-שליפן:

'ניאלץ, אפוא, להפעיל את צבאנו הקטן יותר כך שלא זו בלבד שנתקוף בכוחות חזקים ככל האפשר את אחד מאגפי האויב, אלא בעת ובעונה אחת גם נסכן סיכון חמור את קווי הנסיגה שלו, שרגישותם גוברת ביחס ישר לגודל צבאותיו. רק בדרך זו נשיג תוצאות מכריעות באמת, העשויות להביא לידי סיום מהיר של מסע המלחמה'.²⁷

הביטוי האופרטיבי של הרעיון הגרמני למושג הכיתור בא לידי ביטוי בתוכניות האופרטיביות של גרמניה לחזית הצרפתית גם במלחמת העולם הראשונה ("תוכנית שליפן") וגם במלחמת העולם השנייה ("אבחת המגל"). בשני המקרים, הכיתור היה המכשיר האופרטיבי להכרעת המערכה הצבאית ולהבסת צרפת. לאור האילוצים המדיניים, שחייבו קיצורה המרבי של המערכה, המטרה של הכיתור הייתה למנוע מהצבא הצרפתי להתארגן בקווי הגנה חדשים ולכפות עליו קרב השמדה. על רקע יחסי הכוחות, הכיתור נועד גם ליצור יתרון מבצעי לכוחות הגרמניים כיוון שהצבא הצרפתי יאלץ להפוך את פניו לאחור על מנת להתמודד עם היריב שנמצא באחוריו (היפוך מערכתי) ובכך לקזז את היתרון הכמותי.²⁸

כיתור לשם יצירת התנאים לפעולה בעומק מערך האויב

בעוד שמקומו של הכיתור בתפיסה הקודמת היה מרכזי והוא היה האמצעי העיקרי והישר למימוש היעדים הצבאיים והמדיניים ברמה האסטרטגית, הרי שבגישה זו מקומו של הכיתור הוא משני. הוא אינו מביא ישירות למימוש היעדים המדיניים, אלא משמש בעיקר כפלטפורמה שעל בסיסה ניתן לממש את הרעיון הראשי שהוא הפעולה בעומק האויב. עם זאת, מקומו המשני של הכיתור איננו ממעיט בערכו או בחשיבותו.

הפיתוחים הטכנולוגיים בתחילת המאה העשרים שהביאו להמצאת הטנק ופיתוח אמצעי הקשר האלחוטי, הובילו לקפיצת מדרגה ביכולת הניידות והתמרון של הצבאות המערביים. על רקע הניסיונות להבין את המשמעות המבצעית של חידושים טכנולוגיים אלה, התפתחה

²⁵ מצוטט אצל יהודה וולך, תורות צבאיות, עמ' 71. על הפרשנות המעוותת לקלאוזביץ' ראה/י: ריצ'רד סימפקין, מרוץ אל העתיד: מחשבות על המלחמה במאה ה-21, (תל אביב: הוצאת מערכות, 1999), עמ' 47-6. עדו הכט, ההבקעה המערכתית, עמ' 44. מעניין לגלות שקלאוזביץ' הטיל ספק ביכולת לממש את רעיון הכיתור ברמה האסטרטגית:

Jehuda Wallach, *The Dogma of the Battle*, pp. 26-27.

²⁶ Arden Bucholz, Moltke, Schlieffen and Prussian War Planning, (Oxford: Berg, 1991).

²⁷ מצוטט אצל יהודה וולך, תורות צבאיות, עמ' 98.

²⁸ עדו הכט, ההבקעה המערכתית, עמ' 26. Terence M. Holmes, "Classical Blitzkrieg: The Untimely Modernity of Schlieffen's Cannae Programme," *The Journal of Military History*, Vol. 67 No. 3, את שליפן בעמ' 757 שהכיתור מביא ל"ההדמנות לקרב עם חזית הפוכה, קרב הכרעה, קרב עם מכשול בעורף האויב".

פרשנות אחרת למושג הכיתור.²⁹ הדמות הדומיננטית שהובילה את התפיסה החדשה היה איש הצבא הבריטי והוגה הדעות ג'ון פולר (John Fuller) שהעלה במהלך 1918 על הכתב את עיקרי הרעיון בחיבור "תוכנית 1919".³⁰ פולר טען שמכלול הפיתוחים הטכנולוגיים מאפשרים לצבא התוקף להביא את צבא היריב למצב שאינו יכול להילחם גם מבלי להשמיד את יכולותיו באמצעות פגיעה בסדר ובלכידות של הצבא הנתקף.³¹

השילוב של הלהט המהפכני בברה"מ עם ניסיונם הקרבי של מפקדי הצבא האדום היו קרקע פוריה לרעיונותיו של פולר והמצביאים הרוסיים ניסו לממשם בתוכנית ההתקפה נגד פולין (1920).³² אך במבחן המציאות הרעיון כשל: לא רק שהצבא האדום לא הכניע את הצבא הפולני, אלא הוא אף איבד את ההישגים הטריטוריאליים שהצליח להשיג בתחילת המערכה. כהבנה מהמשגה שנעשה, אמר המצביא מיכאיל טוכצ'בסקי (Tukhachevskiy) מספר שנים לאחר המלחמה: 'מערכה היא מאבק מאורגן של כל אחד מהצבאות לשם השמדת כוח האדם והציוד של הצד השני. לא השמדת מערכת עצבים היפותטית ואבסטרקטית - אלא השמדת האורגניזם האמיתי, הכוחות עצמם ומערכת העצבים האמיתית של היריב, מערכת התקשורת, צריכים להיות המטרה האופרטיבית'. במובן מסוים, בדבריו אלה טוכצ'בסקי סיפק מעין נבואה ביחס לאופן בו הצבא האדום יתאים את רעיונותיו של פולר לסביבה הגיאואסטרטגית והמערכתית שאפיינה את בריה"מ בשנות השלושים והארבעים ואת תפקידו של הכיתור בתפיסה זו.³³

בניגוד למערב אירופה, המרחבים הגיאוגרפיים העצומים של מזרח היבשת מאפשרים לברה"מ עומק ומרחבים אופרטיביים גדולים. בשל כך, קרב ההכרעה המהיר אינו דבר אפשרי.³⁴ על כן, הנחת היסוד של הצבא האדום הייתה שהמלחמה לא תוכרע במהלך בודד אלא ברצף של מערכות צבאיות (campaign) שההישג המצטבר שלהן יביא להכרעה מדינית. לכן, בכל מערכה צבאית, המערכת היריבה הרלבנטית לא כללה את כל הכוח הצבאי של היריב, אלא סדר גודל של קבוצת ארמיות. מאפיין נוסף של ברה"מ הוא היתרון הדמוגרפי שעמד לה ביתרון מספרי מול כל יריב. מציאות זו גרמה לכך שהרתיעה שאפיינה את הצבא הגרמני מפני מהלך של הבקעה לא שררה בקרב הגנרלים הרוסיים. תוכניות התיעוש של ברה"מ, שיישומן החל מסוף שנות העשרים, העלו על סדר היום את האפשרות למיכון משמעותי של כוחות היבשה. בנוסף לכך, הגישה המהפכנית שהובילו הקומוניסטים והניסיון הצבאי הרב והייחודי שצברו המצביאים הבכירים בצבא האדום (מלחמת העולם הראשונה, רוסיה-יפן, מלחמת

²⁹ שורשי גישה זו נעוצים ברעיונות שהעלה ההוגה הצבאי בן המאה ה-17 היינריך פון בולוב (Heinrich von Bülow) שהיו דמיוניים בלבד באותה תקופה.

³⁰ עזר גת, מקורות המחשבה הצבאית, עמ' 30-34.

³¹ "מוחו של הצבא הוא מטרו - מפקדות של ארמיות, קורפסים ודיביזיות. אילו הצלחנו לחסלן לפתע בגזרה נרחבת של החזית הגרמנית, הייתה התמוטטות הגייסות שבפיקודן עניין של שעות מעטות". יהודה וולך, תורות צבאיות, עמ' 195-197.

³² על ההשפעה של פולר על החשיבה בצבא האדום ראה/י:

³³ Quoted in Jacob Kipp, "Two Views of Warsaw: The Russian Civil War and Soviet Operational Art, 1920-1932" in *The Operational Art: Developments in the Theory of War* (B.J. McKernner & M. C. Hennessy eds.), (Westport CT.: Royal Military College of Canada, 1996), p. 53.

המחקר מצביע על כך שרעיונות דומים צמחו גם בצבאות אחרים (ראה/י את הניסיון בצבא הגרמני לאחר מלחמת העולם הראשונה להנחיל את הרעיון של הבקעה מערכתית, הכט 103-108), אך הבחירה בצבא האדום נובעת מכך שהרעיון היה מפורט ומפותח יותר מבחינה אופרטיבית מאשר בצבאות אחרים.

³⁴ "מכיוון שאין כל אפשרות להשמיד את צבא האויב ע"י מכה אחת, בשל החזיתות הנרחבות של ימינו, הרי שאנו נאלצים לנסות לעשות את זה בהדרגה". טוכצ'בסקי מצוטט אצל נווה, עמ' 166.

האזרחים והמלחמה עם פולין) היוו כר פורה להתפתחות תפיסות ורעיונות חדשים בתחום הצבאי. הבולט שבהם הוא זיהוי קיומה של הרמה המערכתית במלחמה המודרנית.³⁵ נסיבות אלה היו הרקע עליו צמחה והתגבשה תפיסת ה"מערכה עמוקה" (glubokaia operatsiia).³⁶ תפיסה זו הוגדרה כ-'התקפה סימולטנית על קווי ההגנה של האויב באמצעות כוחות אוויר וארטילריה עד לעומק מערך ההגנה, חדירה של המרחב הטקטי של ההגנה באמצעות התקפה של יחידות שונות בשימוש נרחב של כוחות שריון. פיתוח ההצלחה הטקטית להצלחה מערכתית תחת המטרה של כיתור מלא של האויב והשמדתו'.³⁷ תפיסה זו כללה חידושים במספר היבטים: הדגשת חשיבות התכנון המדוקדק המוקדם של הפן הלוגיסטי וההונאה, בניית כוח אורגני רב זרועי ושיפור יכולת הפעלתו, אך לענייננו רלבנטית הגדרת מקומו ותפקידו של הכיתור בתפיסה זאת. כאמור, בלב הרעיון המבצעי עמדה המטרה של הגעה למערך העורפי ולמפקדות האויב והשמדתם בטרם יספיק הכוח כולו להיערך בקווי הגנה חדשים. זאת, מתוך הנחה שקריסת המערך העורפי תקל על השמדת המערך הקדמי.³⁸ כלומר, הכיתור היה מאמץ משני לנתק את הקשר שבין המערך העורפי למערך הקדמי, במטרה לשלול את יכולת התמרון של המערך הקדמי. כדברי טוכצ'בסקי, 'עליהם [יחידות טנקים] לחדור לעורף האויב, לשבש את המערכת ההגנתית שלו ולבודד את הכוח העיקרי מן העתודות שברשותו. החדירה העמוקה הזאת של טנקים חייבת ליצור מכשול בעורף האויב וכוחותיו הקדמיים חייבים להידחק אחורנית ולהיות מושמדים, כל כוח בנפרד'.³⁹ כלומר: הכיתור הוא כלי אופרטיבי שנועד לאפשר הגעה מהירה ומפתיעה של כוחות העתודה לכוחות העתודה ולמוקדי הפיקוד של האויב, ולא כלי שנועד להשמיד את הכוח המכותר. רעיון זה לא נותר ברובד התיאורטי, והוא תורגם לעשייה ותכנון אופרטיביים, כתיבת דוקטרינה על אופן הפעלת הכוח, ובהגדרת קווים מנחים לבניין הכוח: החל מתיאור הרכב הדיביזיות הנדרש לשם מימוש הרעיון וסוג הטנקים, וכלה בחישוב מדוקדק של העומק הגיאוגרפי המקסימאלי אליו ניתן להגיע.⁴⁰ אולם, מבצעי הטיהור הגדולים שערך סטאלין בצבא האדום בסוף שנות השלושים הובילו להיעלמות הרעיון. יתר על כן, בשלביה הראשונים של מלחמת העולם השנייה נקלע הצבא האדום למציאות קשה שלא אפשרה לו לממש את רעיון הכיתור. רק במערכה על סטלינגרד החל הצבא האדום להוציא אל הפועל רעיון ייחודי זה שהגיע לשיאו במבצע בגרטיון (Bagration - 1944) בחזית הביילורוסית (לבוב-פרמשיל). בימים הראשונים של התמרון הקרקעי, לאחר שהבקיעו את קו ההגנה הגרמני, הצליחו כוחות הצבא

³⁵ מובילי הדיון התפיסתי בצבא האדום היו M. I.-I. A. A. Svechin, M. N. Tukhachevsky, V. K. Triandafillov ו-M. I.-I. A. A. Svechin, M. N. Tukhachevsky, V. K. Triandafillov.³⁵ Frunze.

³⁶ תיאור מפורט של התפתחות הרעיון ראה/:

David. M. Glantz, *Soviet Military Operational Art: In Pursuit of Deep Battle*, (London: Frank Cass, 1991).

³⁷ תרגום המחבר לקוח מתוך:

David. M. Glantz, *Soviet Military Operational Art*, p. 79

³⁸ David M. Glantz & J. M. House, *When Titans Clashed: How the Red Army Stopped Hitler*, (Kansas: University Press of Kansas, 1995), pp. 6-7.

³⁹ מצוטט אצל שמעון נווה, אמנות המערכה – התהוותה של מצוינות צבאית, (תל אביב: הוצאת מערכות, 2001), עמ' 182-183.

⁴⁰ הדוקטרינה קבעה שבשלב הראשון יש לשגר כשליש מהכוח במטרה להבקיע את קווי ההגנה של האויב ולכתר את הכוחות בעומק של עד 60 קילומטר. כיתור כוחות אלו וריתוקם, יאפשר לשאר הכוחות לנוע במהירות לעבר יעדי הסיום במרחק של 300 קילומטר ולכתר את כלל הכוחות במרחב בסדר גודל של ארמייה או קבוצת ארמיות

David. M. Glantz, *Soviet Military Operational Art: In Pursuit of Deep Battle*, (London: Frank Cass, 1991), pp. 146-158.

האדום לכתר את הכוחות הגרמניים הקדמיים ב-, Bobruisk, Vitebsk וב-Mogilev. בהתאם לתוכנית המקורית לא נעצרו הכוחות בשלב זה, וכוחות העתודה הוטלו לקרב על מנת לנצל את הפריצה והכיתור לשם התקדמות לעורף קבוצת הארמיות המרכזית. גם לאחר השלמת הכיתור של הכוחות בעיר מינסק, המשיכו הכוחות לנוע תוך כיתורים נוספים ב- Vilnius וב-Brest עד שהגיעו לקווי הסיום שביטאו את הכרעת כל קבוצת הארמיות המרכזית.⁴¹

⁴¹ Robert Watt, "Feeling the Full Force of a Four-Offensive: Re-Interpreting the Red Army's 1944 Belorussian and L'vov-Peremyshl Operations," *Slavic Military Studies* 21(4), pp. 669-705.. David M. Glantz & J. M. House, *When Titans Clashed: How the Red Army Stopped Hitler*, (Kansas: University Press of Kansas, 1995), Ch. 13.

האמורה, וכדי לעמוד על משמעותה של הזיקה בין הכיתור ברמה המערכתית למימוש היעדים המדיניים, עלינו להבין תחילה את ההתפתחויות והרקע ההיסטורי.

תפיסת ההפעלה של צה"ל הושפעה מאז הקמת המדינה ממערכת האילוצים הנובעים ממימדיה הקטנים של ישראל ביחס לאויביה. בשל העדר עומק אופרטיבי ואסטרטגי, נחיתות מספרית והחשש מפני מלחמה במספר חזיתות, התפתחה הנחת יסוד לפיה על צה"ל להעביר את המלחמה לשטח האויב ולסיים את המערכה הצבאית מהר ככל הניתן. בנוסף, בשל חוסר הסימטריה הגיאוגרפית והדמוגרפית בין מדינת ישראל לשכנותיה, התפתחה ההבנה כי הכרעה צבאית לבדה לא תביא להכרעה מדינית של האויב ולשינוי היעדים המדיניים שלו. לכן, מטרותיה של הפעולה הצבאית הן להגן על תושביה של מדינת ישראל ועל שלמותה הטריטוריאלית, להסיר את האיום הביטחוני הנוכחי, להרתיע מפני מערכה נוספת, ולכלל היותר ליצור תנאים למו"מ מדיני על הסדר בין ישראל ליריבותיה.⁴²

ברם, אין די בהבנת הגורמים הגיאואסטרטגיים ותפיסת ההפעלה בכדי להבין את האופן שבו פורש מושג הכיתור. נראה כי במקרה של צה"ל, גם לתרבות הארגונית השפעה ניכרת על האופן בו מפורשים המושגים ברמה המערכתית. מגוון מחקרים שבדקו את התרבות הארגונית של צה"ל מצאו כמה מאפיינים ייחודיים לצבא הישראלי, ואלה משפיעים על האופן בו מתפתחים רעיונות ותפיסות אופרטיביות בצבא. ראשית, במערכות הציבוריות בישראל בכלל ובצה"ל בפרט קיימת נטייה להסתמך על יכולת האלתור (אימפרוביזציה) במקום התכנון המקדים והמסודר.⁴³ שנית, מסיבות שונות בצה"ל ישנה נטייה להימנע מעיסוק בהגות ובתיאוריה צבאית ולהתמקד בעשייה.⁴⁴ חוקרים שונים מסיקים שכתוצאה מכך צה"ל אמנם מצטיין בלחימה ברובד הטקטי, אך לוקה באופן מתמשך בפיתוח הרובד התפיסתי.⁴⁵ מאפיינים אלה באו לידי ביטוי בדרך שבה הרמטכ"ל דוד אלעזר פירש את מושג הכיתור במהלך מלחמת יום כיפור בהקשר החזית המצרית.

בחודשים שקדמו לפרוץ מלחמת יום כיפור הוסכם בין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי שיעדי המלחמה יהיו "למנוע כל הישג צבאי מהאויב, להנחיל לו מפלה צבאית והשמדת כוחות ולזכות ביתרונות צבאיים, הן ביחסי הכוחות והן בקווי הפסקת אש חדשים".⁴⁶ לאחר פרוץ המלחמה, החל מה-14 בחודש החלו בפורומים בכירים להעמיק בדיון לגבי האפשרות של צליחת תעלת סואץ ולבחון מהן המטרות שמהלך זה עשוי לשרת. כך, במהלך ניהול המערכה, עלתה קשת הגיונות מערכתיים ומבצעיים למהלך הצליחה: פשיטות על בסיסי טילי הקרקע-אוויר המצריים, יצירת איום לעבר קהיר, צבירת קלפי מיקוח טריטוריאליים, הגעה אל מרחב פתוח שבו ניתן לנהל קרבות שריון בשריון ופירוק מערכתי של הצבא המצרי. מתוך שלל הרעיונות שעלו, נראה כי הרמטכ"ל תמך בצליחה תחת ההיגיון של כיתור הארמיה השלישית והסגת אנשיה לצידה המערבי של התעלה. בכך, תמומש המטרה הראשונה והעיקרית של המלחמה, למנוע הישג צבאי מהאויב. בהערכת מצב שנערכה לאחר התבססות הכוחות בראש הגשר הסביר הרמטכ"ל כי "ייעשה מאמץ לכתר את ארמייה 3, להפציצה

⁴² ישראל טל, בטחון לאומי: מעטים מול רבים, (תל אביב: דביר, 1996), עמ' 48-60.

⁴³ Ira Sharkansky & Yair Zalmanovitch "Improvisation in Public Administration and Policy Making in Israel", Public Administration Review, Vol. 60 No. 4, pp. 321-329.

⁴⁴ Avi Kober, "What Happened to Israeli Military Thought?", Journal of Strategic Studies, Vol 34 No. 5, pp. 707-732.

⁴⁵ עמנואל וולד, קללת הכלים השבורים; דב תמרי, "האם צה"ל מסוגל להשתנות בעקבות מלחמת לבנון השנייה", מערכות 41.

⁴⁶ דיון מקיף בנושא מטרות המלחמה ראה: שמעון גולן, "מטרות המלחמה: קביעתן טרם המלחמה וקביעת מטרות ביניים במהלכה", בתוך מלחמה היום: חקרי מלחמת יום הכיפורים (חגי גולן & שאול שי עורכים), (תל אביב: הוצאת מערכות, 2003), עמ' 91-124.

ולביים לחץ כלפיה גם בגדה המזרחית, באמצעות כוח גרנית. ייתכן שבעקבות זאת יתחילו לפנות כוחות ממנה מערבה. במקרה זה יהיה כדאי לפתוח את טבעת הכיתור ממערב ולתת להם לעבור".⁴⁷ בדיונים מאוחרים שנערכו ב - 24-25 באוקטובר, המשיכו שר הביטחון והרמטכ"ל להדגיש שהמטרה איננה השמדת הארמיה אלא נעשה שימוש בביטוי "אנו צריכים אותם בחוץ ולא בגב" שמשמעותו היא לגרום לארמיה לסגת.⁴⁸

עם זאת, עולה כי המשבר המדיני בימים האחרונים של המערכה הצבאית והאיום הסובייטי במלחמה גרעינית ובשיגור כוחות צבא למצרים, יצר הבנה בצמרת צה"ל שהכיתור ממלא פונקציה נוספת שהיא קלף מיקוח מדיני. בשלב זה של המלחמה, החשש העיקרי בישראל היה שחזור יומה השביעי של מלחמת ששת הימים, קרי, מעבר למלחמת התשה שמדינת ישראל תתקשה לעמוד בה לנוכח האבידות הקשות והמחסור בציד.⁴⁹ בכדי להימנע ממצב שכזה, מצב הסיום של המלחמה צריך היה לכלול קלפי מיקוח משמעותיים שיכפו על מצרים מו"מ מדיני ישיר תחת התנאים של הפסקת אש מלאה ושחרור השבויים.⁵⁰ במקרה של מלחמת יום כיפור, השטח לא היה קלף המיקוח היחידי, אלא עצם האיום בהשמדת הארמייה השלישית. כיתור הארמייה בימים האחרונים ללחימה, גם כאשר הכיתור היה רפוי ורופף עם כוחות זעומים, יצר מצב סיום שאפשר לישראל לכפות על מצרים הפסקת אש אמיתית. ניתוקה הגיאוגרפי של הארמייה ממקורות ההספקה בסביבה מדברית חסרת מקורות מים, שימש קלף מיקוח מדיני במו"מ.

במקרה הנוכחי, הכיתור היה רעיון מערכתי המקשר בין יעדים ואילוצים מדיניים לבין השיטה והערכת המצב המבצעית. רעיון הכיתור ערב המלחמה השתנה, מאיום בהשמדה שחיקתית של מרכיב משמעותי בכוח הצבאי של היריב הפך למעשה לכלי לחץ מדיני על היריב וסייע לאופן ניהול המו"מ המדיני. כמו כן, המקרה המחיש שוב את העובדה שהפרשנות הניתנת למונח ברמה המערכתית מושפעת מהנסיבות וההקשר הייחודיים. מצבה הגיאואסטרטגי והצבאי של ישראל בשלבי הסיום של המלחמה שבאו לידי ביטוי בחוסר היכולת והרצון להכריע צבאית ומדינית את מצרים והלחץ של הדרג המדיני לסיים את המלחמה, עיצבו את האופן שבו פורש רעיון הכיתור. בנוסף, כיתור הארמיה השלישית ממחיש את הנטייה בצה"ל לפתח תפיסות תוך כדי המערכה ולא בתהליך סדור מראש. בניגוד לצבא האדום או הגרמני שפיתחו את המושג טרם המערכה והטמיעו אותו בתוך הדוקטרינה והתוכניות, בצה"ל הבנת תפקיד הכיתור בהקשר הנוכחי נוצרה רק תוך ניהול המערכה.

⁴⁷ שמעון גולן, מלחמה ביום הכיפורים: קבלת ההחלטות בפיקוד העליון במלחמת יום הכיפורים, (תל אביב: הוצאת מערכות, 2013), עמ' 1067.

⁴⁸ שמעון גולן, מלחמה ביום הכיפורים, עמ' 1251. במקום אחר, "אם נתעקש ונחזיק מעמד עוד שלושה ימים והם לא יוכלו להחזיק מעמד, נוכל לזכות בפתרון הפשוט – שהכוח הזה יסתלק מכאן" (שמעון גולן, מלחמה ביום הכיפורים, עמ' 1218).

⁴⁹ שמעון גולן, מלחמה ביום הכיפורים, עמ' 1015. גדי אבגי במאמרו מעלה את התזה שרעיון הכיתור התפתח מלמטה למעלה (Bottom-up) ותנועת הכוחות בשטח הביאה להתגבשות הרעיון. גדי אבגי, "כיתור הארמיה השלישית: האמנם מהלך מתוכנן?", בתוך מלחמה היום: חקרי מלחמת יום הכיפורים (חגי גולן & שאול שי עורכים), (תל אביב: הוצאת מערכות, 2003), עמ' 278-259.

⁵⁰ בדיעבד, יתכן וכיתור הארמייה השלישית וניתוקה ממקורות ההספקה אכן היו קלף המיקוח שבזכותו בחזית המצרית לא התפתחה מלחמת התשה על רקע תהליך המו"מ המדיני, בניגוד לחזית הסורית.

כיתור לשם השמדה

העלייה בהיקף התופעה של עימותים בין צבאות סדירים לבין כוחות וצבאות בלתי סדירים, מחדדת את הנטייה של מצביאים להעתיק את היגיון הכיתור מהרמה הטקטית (כיתור לשם השמדה) לרמה המערכתית. כלומר, אם במקרה של קרב טקטי הכיתור הוא הרעיון האופרטיבי שיביא להשמדה פיסית של האויב, במקרים רבים של מערכה צבאית א-סימטרית, מפקד הצבא הסדיר בוחר להביס את האויב הבלתי סדיר באמצעות השמדה הדרגתית של כוחו הצבאי, על ידי רצף של מבצעי כיתור.

נראה כי תפיסה זו משקפת את המאפיינים של העימותים הא-סימטריים ובעיקר את חוסר היכולת של הצד הסדיר לממש את יתרונו הכמותי. אמנם הא-סימטריות בעימותים אלו ניכרת במימדים שונים, אך לענייננו רלבנטי הפער ביחסי העצמה שהרי נהוג לחשוב שהצבא הבלתי סדיר קטן יותר וחלש יותר לעומת הצבא הסדיר.⁵¹ אך למרות עדיפותו, הצבא הסדיר מתקשה לממש את יתרונו היחסי, בשל אסטרטגיית ההיעלמות של הכוח הבלתי סדיר. במילים אחרות, האתגר העומד בפני המצביא הוא לכפות על האויב קרב השמדה. הפתרון לבעיה זו משקף למעשה את גישת השחיקה, שורה של מבצעים יומיים שבהם יכותרו ויושמדו כוחות משמעותיים של האויב. מתוך הנחה שמשאבי כוח האדם של צבא בלתי סדיר מוגבלים, ההערכה היא שלאחר מספר קרבות כיתור מרביתו יושמד ויובס צבאית. שיטה זו היא עתיקת יומין, כך גם פעל הצבא הרומאי במלחמתו במורדים ביהודה במרד בר-כוכבא, וישנן גם דוגמאות מאוחרות יותר.

הפרטיזנים ביוגוסלביה הטרידו קשות את הצבא הגרמני הכובש. בהתאם לתפיסה המסורתית הגרמנית בדבר כיתור לשם השמדה, ערך הצבא הגרמני שני מבצעים רחבי היקף: 100,000 חיילים גרמנים בצירוף כוחות שריון ואוויר נגד 45,000 הפרטיזנים בפיקודו של טיטו.⁵² הרעיון המרכזי הגרמני היה כיתור הפרטיזנים והשמדתם ככוח צבאי אפקטיבי. אולם, בפועל מרבית הפרטיזנים הסתננו מבעד לקווי הגרמנים ורק מיעוטם (כאלפיים) נהרגו או נפלו בשבי.

שני עשורים אחר-כך, פיתוח הפלטפורמה של המסוק הניע מחדש צורת חשיבה זו בהקשר של לוחמת גרילה. מלחמת ויטנאם והשיפור ביכולת הניוד של כוחות היבשה האמריקאים באמצעות מסוקים בישרו את רעיון הכיתור לשם השמדה באמצעות איגוף אנכי. בבסיס הרעיון עמדה ההנחה כי על-ידי הנחתת לוחמים סביב מערכי האויב באמצעות מסוקים ניתן יהיה להימנע ממהלך צפוי של הבקעה, ולהגיע בהפתעה ישירות לעומק האופרטיבי של האויב לפני שהוא יספיק להתארגן או לסגת. היגיון זה היה הבסיס לכמה מבצעים גדולים של צבא ארה"ב במלחמת ויטנאם שנועדו לכתר מערכים שלמים של צבא צפון ויטנאם וכוחות וייטקונג על מנת להשמידם.⁵³ אך בפועל, במרבית המבצעים, כוחות הווייטקונג "נעלמו" תוך כדי המבצע ומטרת הפעולה האמריקאית לא הושגה. במהלך הלחימה באפגניסטן (החל מ-2001), התברר שוב לכוחות האמריקאים שכוחות גרילה נוקטים בטקטיקה של היעלמות. כך, עוד בשלב ההפצצות המקדימות במהלך המבצע בטורה-בורה נסוגו אנשי אל-קעידה לפקיסטן והתחמקו מקרב השמדה. בעקבות זאת, התפתחה ההבנה שיש לכתר את כוחות הגרילה על מנת למנוע מאנשי אל-קאעידה לחמוק מקרב ההשמדה ובכדי ליצור עליונות טקטית. לב הרעיון המבצעי של מבצע "אנקונדה" (מרץ 2002), בהרי פאקטיה באזור שאי אי

⁵¹ על המלחמה הא-סימטרית ראה מאמרו של רפאל רודניק בכרך הנוכחי.

⁵² Operation "White" (Jan.-Mar. 1943). Gaj Trifkovic, "A Case of Failed Counter-Insurgency: Anti-Partisan Operations in Yugoslavia 1943," The Journal of Slavic Military Studies, Vol. 24 No. 2, pp. 314-336.

⁵³ Operation "Cedar Falls", Jan. 1967; Bernard William Rogers, Cedar Falls – Junction City: A Turning Point, (Washington D.C.: Department of the Army, 1989).

חוט (אפגניסטן), התבסס על כיתור מתוך כוונה לנתק את דרכי הנסיגה והשמדתם של כוחות אל קאעידה ופעיליו הבכירים.⁵⁴ בפועל, בשל מגוון גורמים, הצליחו מרבית אנשי אל-קאעידה לחמוק משדה הקרב ומטרת המבצע לא הושגה.

במקרה הנוכחי, הפרשנות שניתנה למהלך הכיתור משקפת את המענה האופרטיבי לדרישה ברמה האסטרטגית להביס את היריב צבאית ומדינית בצד הבעיה המבצעית של היעלמות האויב משדה הקרב. למעשה, הכיתור הפך להיות הכלי האופרטיבי שמאפשר לצבא הסדיר לממש את ההיגיון המערכתי של שחיקה הדרגתית של האויב עד להבסתו. אך ההיסטוריה מלמדת שישנו קושי במימוש הרעיון של כיתור לשם השמדה מול אויב לא סדיר. ראשית, בניגוד למקרה של צבא סדיר, כוחות בלתי סדירים פועלים בצורה מבוזרת ולכן קשה לכתר אותם. שנית, בניגוד לצבא סדיר שתפקידו הוא הגנה על הריבונות של המדינה ולכן הוא מתקשה מחשבתית עם הרעיון של נסיגה, כוח בלתי סדיר לא בהכרח רואה בטרטוריה ערך עליון ולכן אין לו בעיה עם הרעיון של נסיגה. שלישית, כוח בלתי סדיר לא נדרש להספקה בהיקף כמו צבא סדיר, ולכן עצם הניתוק הזמני מקווי הספקה לא בהכרח יביאו להחלשה משמעותית שלו.

סיכום

הדוגמאות שהוצגו במאמר מדגימות את הדינאמיקה של התפתחות המושגים בעולם המערכתי והמשמעות המיוחדת להם. התפתחות זאת משקפת את העובדה שהרמה המערכתית מושפעת הן מהסביבה הטקטית, והן מהסביבה האסטרטגית. עולה כי במרוצת השנים זכה מושג הכיתור למשמעויות שונות והמאמר הדגים כיצד זכה המושג לפירושים שונים במישור הטקטי ובמישור האסטרטגי גם יחד. מסקנה מרכזית היא שההבדל בין הפרשנויות השונות אינו עניין סמנטי, אלא בעל משקל של ממש. לכל פירוש כזה היגיון שונה, ולכל היגיון יעד מדיני-צבאי וביטוי מבצעי שונים. במילים אחרות, משמעות המושג לובשת ופושטת צורה בהתאם ליעדים המדיניים, האילוצים הגיאוגרפיים והיכולות האופרטיביות. הטיפולוגיה שהוצגה ונותחה במאמר זה מוצגת בתמצית בטבלה שלהלן:

⁵⁴ שון ניילור, יום שלא טוב למות בו: הסיפור שטרם סופר על מבצע 'אנקונדה', (תל אביב: משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 2007); Scott Thomas, Operational Encirclements: Can the U.S. Military (Decisively Follow Through, (Fort Leavenworth: SAMS, 2009).

קלף מיקוח	נסיגה	פעולה בעומק	השמדה	הכרעה אסטרטגית	
פשרה מדינית	פשרה מדינית		כפיית הסדר מדיני	כפיית הסדר מדיני	יעד מדיני
איום מוחשי בהשמדת מרכיב משמעותי של צבא האויב	כפיית נסיגה על צבא האויב ללא צורך בקרב	השמדה מהירה של המערך הערפי של האויב	השמדה הדרגתית של מרבית הכוח הצבאי של האויב	הבסה מהירה של צבא האויב	רצון מלאכותי
שלילת יכולת התמרון של כוח צבאי משמעותי של האויב	התייצבות כוחות באופן שיאיים על קו המבצעים של האויב	שלילת יכולת התמרון של המערך הקדמי של האויב	מניעת נסיגה של הכוח המכותר	התייצבות של כוח בעורף צבא האויב, כך שיתאפשר מימוש "תמרון הפוך" לשם השמדת הכוח המכותר	הישג מלאכותי
הקפת מרכיב משמעותי של כוח האויב מכל עבריו כדי למנוע ממנו לחלץ את כוחותיו ולאיים בהשמדתם	הקפת שטח שבידי האויב כדי לשלוט על נתיבי הגישה ועל קווי התחזוקה	הקפת המערך הקדמי מכל עבריו תוך שימוש בקרב הבקעה כדי לבדוד אותם	הקפת מערך גדול של האויב מכל עבריו במטרה לחשימו	הקפת האויב מכל עבריו בלפיתה (חד זרועית או כפולה) או תוך שימוש בקרב הבקעה כדי למנוע ממנו לחלץ את כוחותיו או לתגברם	הישג בפועל

טבלה מס' 2: טיפולוגיית מושג הכיתור

המחקר מעלה מספר הבנות ומסקנות לגבי משמעות מושג הכיתור ברמה המערכתית. ראשית, העבודה מתארת את הזיקות וההשפעות הישירות בין הרמות השונות, את האופן בו הרמה המערכתית מתווכת בין תובנות ויכולות מבצעיות לבין יעדים ואילוצים מדיניים. לצורך הדיון, ניתן להבחין בין כיתור שהוא מנגנון להבסה צבאית של האויב, לבין כיתור המשמש כזרז לתהליך הסדרה מדיני. כיתור לשם הכרעה אסטרטגית מזה, וכיתור לשם פעולה בעומק מזה, משרתים היטב את היעד המדיני של הבסת האויב. שני אלה תורמים להשמדת הכוח הצבאי של האויב במידה שמוציאה אותו מכלל פעולה. לעומת זאת, כיתור לצורך אחיזה בקלפי מיקוח, או כיתור לשם נסיגה משרת טוב יותר מצבים בהם היעד המדיני מוגבל, למשל במקרה של הסדרה באמצעות מו"מ מדיני. הדבר בולט בעיקר בדוגמא של מלחמת יום כיפור בה האופן שבו פיתח הרמטכ"ל דוד אלעזר את רעיון הכיתור נבע ישירות מהבנתו את האילוץ של שעון החול המדיני – הזמן שנותר עד להפסקת אש כפויה על ישראל. כיוון שהדרג המדיני הישראלי חשש מהמשך הלחימה, ומאחר והקהילה הבינ"ל דרשה את הפסקת המלחמה, לא היה לצה"ל את מלוא הזמן הדרוש למימוש תוכנית הכיתור שנועד להשיג הכרעה אסטרטגית.

על כן, נוצרו היגיון ופירוש חדשים למושג הכיתור, כפי שהתאים לשעון הזמן המדיני.⁵⁵ הרובד האסטרטגי ומימוש היעדים המדיניים הם רק חלק ממרחב ההתעניינות הנדרש מהמצביא ומתכנן המערכה. בבואו לפרש ולהתאים את מושג הכיתור למציאות הקונקרטית, המצביא נדרש להסתכלות גם על הסביבה המבצעית. מסקנה זאת נובעת מההבדלים העולים מהבדיקה ההשוואתית שנעשתה במחקר זה, בין התפיסה הגרמנית לכיתור במערב אירופה, לבין התפיסה הרוסית לכיתור במזרח היבשת. במערב אירופה, המרחב האופרטיבי מצומצם ולכן כיתור אסטרטגי הוא רלבנטי, ואילו במזרח אירופה המרחבים האופרטיביים העצומים אינם מאפשרים לבצע כיתור אסטרטגי. במערב היבשת, מרכזי הכובד של המערכת היריבה מצומצמים וקרובים לקו החזית, ואילו במזרח מרכזי הכובד מבוזרים ואינם סמוכים לקו החזית.

⁵⁵ ישנם קווי דמיון רבים בין הדוגמא של הארמייה השלישית לבין המקרה של כיס פלוג'ה במלחמת העצמאות, "קחו למשל כיתור מוחלט של בריגדה שלמה, הטובה ביותר, שמצוידת בארטילריה ומשוריינים ובכל מה שדרוש לה. באופן הגיוני עומדת בריגדה מכותרת אשר כזאת בפני הדילמה: לפרוץ את הדרך או להיכנע. אולם, הבריגדה המצרית הזאת לא הלכה לפי ההגיון, היא אינה נכנעת ואינה פורצת דרך; כי על המלחמה הזאת לא חלים חוקי המלחמה 'הנורמלית', כאן משחק גורם נוסף, גורם ששמו או"ם, גורם ה-'הפוגה'". יגאל אלון, **בתחבולות מלחמה**, (תל אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1990), עמ' 54.

משמעות הדבר שההיגיון של הכיתור צריך להיות מותאם למציאות ספציפית ואינו בבחינת פתרון גנרי. בסיטואציות אסטרטגיות מסוימות יש הגיון בפרשנות מסוג מסוים, ואילו בסיטואציות אחרות יש הגיון בפרשנות אחרת. "חכמת המעשה" של המצביא היא ליצוק היגיון לכיתור באופן שיתאים לסיטואציה האסטרטגית ולמציאות המבצעית הייחודית, כך שתיווצר התאמה "בין המסמר לפטיש".

שנית, להבדלים בין הפרשנויות השונות למושג הכיתור יש משמעויות מבצעיות כבדות משקל. האופן שבו המצביא מפתח ומפרש את מושג הכיתור משפיע ישירות על היבטים מבצעיים שונים של תכנון המערכה.

הגדרת ההיגיון העומד בבסיס הכיתור תקבע האם הוא מהווה מאמץ ראשי או משני ואת היקף הכוח שיוקצה לביצוע מהלך הכיתור. במקרה של כיתור לשם הכרעה אסטרטגית, הרי שהוא המאמץ הראשי במערכה ולכן רובו של הכוח צריך להיות מופנה לטובת השלמת מהלך הכיתור. לעומת זאת, במקרה של כיתור לשם פעולה בעומק, הכיתור הוא רק מאמץ משני. הקצאת הכוחות צריכה להיות בהתאם, כך שמרבית הכוח ישמר כעתודה לשם מימוש השלב השני של המערכה: הפעולה בעומק האויב.

מידת ההידוק של הכיתור אף היא תלויה בתכליתו של המהלך. כאשר הכיתור נועד לגרום לנסיגה, עליו להיות רפוי ("נושם") כדי לאפשר לאויב להסיג את כוחותיו. גם במקרה של הגיון כיתור לשם פעולה בעומק, הרי שאין צורך בכיתור הדוק כיוון שלכלל היותר, עליו למנוע תמרון של יחידות האויב מהחזית לעורף. לעומת זאת, כאשר הכיתור נעשה תחת הגיון של "קלף מיקוח" מדיני, עליו להיות מהודק במידה כזו שיאיים בהשמדת הכוח המכותר בכדי שיהיה מכשיר אפקטיבי להפעלת לחץ מדיני. יתר על כן, במקרה של כיתור לשם השמדה עליו להיות מהודק בצורה כזו שלא תאפשר נסיגה של כוחות בהיקף משמעותי.

הבחירה בין המשמעויות השונות של המושג משפיעה גם על המרחב בו יתבצע הכיתור. כאשר מדובר בכיתור לשם הכרעה אסטרטגית, מרחב הכיתור צריך לכלול את מרכזי הכובד שעצם הבסת כוחות היריב הכלואים בו עשויה להביא להכרעת המערכה. בכיתור לשם קלף מיקוח מדיני, מרחב הכיתור צריך לשקף אינטרסים משמעותיים של היריב שעצם האיום עליהם מהווה אמצעי לחץ אפקטיבי. במקרה של כיתור לשם השמדה, בחירת המרחב תלויה ביכולת המודיעין לאתר ריכוזי כוחות של הלוחמים הבלתי סדירים. מובן מאליו שהגדרת המרחב המכותר צריכה לשקף את היכולות המבצעיות. במקרה של גרמניה במלחמת העולם הראשונה, גודל מרחב הכיתור בתוכנית שליפן עלה על היכולת המבצעית-לוגיסטית של הכוחות המתמרנים, ולכן המהלך נכשל.

מסיבה דומה, גם תזמון מהלך הכיתור נובע מההיגיון שלו. כיתור לשם קלף מיקוח הוא אקט הסיום של המערכה הצבאית, כיוון שאם הוא יתבצע בתחילת המערכה הוא עשוי לאבד מעילותו. לעומת זאת, כיתור לשם פעולה בעומק צריך להתבצע בשלביה הראשונים של המערכה, על מנת לאפשר את הזמן הנדרש לשם הפעולה בעומק.

כאמור, מתוך המקרה הפרטי של מושג הכיתור ניתן להקיש לגבי הדינאמיות של משמעות המושגים ברמה המערכתית. המושגים ברמת חשיבה זאת הם מופשטים יותר, לובשים ופושטים צורה בהתאם לנסיבות המשתנות ולהקשר הייחודי הנדון. המצביא הוא זה שיוצק את המשמעות למושג מתוך הבנת גורמים שונים, כגון: המציאות הגיאואסטרטגית, הפיתוחים הטכנולוגיים, התפיסות והתרבות הארגונית. לפיכך, העוסקים בפיתוח הידע ברמה המערכתית נדרשים להימנע משימוש במושגים הנטועים בסביבה הטקטית ללא התאמתם להקשר לסביבה המערכתית ולהקשר הייחודי בו נדון הדבר. עליהם להקפיד על בחינה ביקורתית של מושגים אלה מתוך הבנת המציאות האסטרטגית והמבצעית, על מנת להסביר את הרציונאל וההיגיון הייחודי של המושגים.

כפי שהתברר במהלך מלחמת לבנון השנייה, אין די בכך שבקרב בודדים ברמה המערכתית תשרור הבנה משותפת של משמעות המושגים.⁵⁶ כיוון שמשמעות המושגים המופשטים ברמה המערכתית משתנה נוכח הקשרים מבצעים ומדיניים שונים, יש צורך לתרגם אותם בכל פעם מחדש לשפה מבצעית ברורה באמצעות שיח בין-מדרגי ופקודות המבהירות את כוונת המפקד. רק כך הדרג הטקטי יבין את המשימות המוטלות עליו ואת ההיגיון העומד מאחוריהן; רק כך תיווצר שפה משותפת בין הדרג המערכתי לבין הדרג הטקטי - תנאי הכרחי לניהול נכון של הקרב והשגת המטרות ומימוש יעדי המלחמה.

⁵⁶ ראה/י ההתייחסות לנושא בדו"ח הסופי של ועדת וינוגרד, פרק עשירי, עמ' 306, 371-373.